

”Inget av detta är olagligt. Det behöver för den skull inte vara lämpligt.”

Utrikespolitik, självbild, export. Telubaffären i kontext av
kalla krigets Sverige.

Karl Agell

Handledare: Johan Eellend och Maria Gussarsson

C-uppsats i Militärhistoria, HT 2021

Abstrakt

Denna uppsats handlar om Telubaffären, som utspelade sig under slutet av 70-talet och början av 80-talet. Uppsatsens huvudsakliga syfte är att utforska händelsen i kontext av Sverige under kalla kriget, med fokus på utrikespolitiken och den svenska självbilden. Med hjälp av detta, och med avstamp i forskning om internationella relationer analyseras den allmänna diskussionen om händelsens efterspel. Uppsatsens huvudsakliga källmaterial är knappt 60 tidningsartiklar skrivna 1979–1982. Undersökningen genomförs genom kvalitativ textanalys och avslutas med en analys via kriterier givna av tidigare forskning och teori. Uppsatsens slutsatser är att regeringens agerande framstår som till allra största del förenligt med svensk utrikespolitik och även IR-teorins realistiska och liberala perspektiv, även om frågetecken kan resas gällande rådande svensk självbild och identitet. I den mediala diskussionen, och i oppositionens kritik, lyser främst etiska argument utifrån uppfattningar om självbild igenom.

Innehållsförteckning

1 INLEDNING	4
1.1 BAKGRUND.....	4
1.2 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING	6
1.3 TIDIGARE FORSKNING OCH TEORI	7
1.3.1 Telubaffären - faktaunderlag	7
1.3.2 Kalla krigets utrikespolitik.....	8
1.3.3 Självbild under kalla kriget.....	11
1.3.4 Internationella relationer.....	13
1.3.5 Sammanfattning	14
1.4 METOD, AVGRÄNSNINGAR, OCH MATERIAL	14
1.4.1 Metod	14
1.4.2 Avgränsningar	15
1.4.3 Källmaterial.....	16
2 UNDERSÖKNING	17
2.1 NÅGRA ORD OM DISPOSITION	17
2.2 TELUBAFFÄREN OCH DESS EFTERSPELS KRONOLOGI.....	18
2.2.1 Lugnet.....	18
2.2.2 Stormen.....	20
2.2.3 Tornadon	24
2.2.4 Efterdyningar.....	26
2.3 CENTRALA OCH KONTROVERSIELLA FRÅGOR, VEM UPPRÖRDES AV VAD?	27
2.4 SAMMANFATTNING.....	29
3 ANALYS	30
3.1 VARFÖR AVBRÖT INTE REGERINGEN AFFÄREN?	30
3.2 EN UPPVIGLAD OPPOSITION?	32
3.3 EN MEDIAL STORM?	33
3.4 SAMMANFATTNING.....	34
4 AVSLUTNING	34
4.1 ÖVERGRIPANDE SAMMANFATTNING	35
4.2 VIDARE FORSKNING	36
5 KÄLL- OCH REFERENSFÖRTECKNING	36
5.1 TRYCKTA KÄLLOR	36
5.1.1 Artiklar.....	36
5.1.2 Böcker.....	37
5.2 REFERENSLITTERATUR.....	38
5.2.1 Böcker.....	38
5.2.2 Utredningar	38
APPENDIX: PERSONREGISTER	39

1 Inledning

Det är en måndag, 2 juni 1980. Den folkpartistiske riksdagsledamoten Olle Wästberg går hårt åt industriminister Nils G Åsling, Centerpartiet. Det är inte första gången Wästberg interPELLERAT en minister i samma ärende – vid detta lag är hans argument välslipade. Hans frustration med regeringen lyser igenom, deras eviga ursäakter har blivit tröttsamma. I en retorisk ripost faller han följande formulering som, 41 år senare, är rubriken för denna uppsats: *Inget av detta är olagligt. Det behöver för den skull inte vara lämpligt.*¹

1.1 Bakgrund

Fred i vår tid och för evigt mer! Med Tysklands kapitulation den 7 maj 1945 avslutas det andra världskriget i Europa. Några månader senare sker detsamma i Stilla havsarenan. Världsomspännande jubel klingar högt, den eviga fredens tid är kommen. Återigen. Den var kommen även efter det första världskriget. Världens stora makter, Sovjetunionen i öst, USA, Storbritannien, även Frankrike i väst, är än allierade.

Illusionen kommer inte att vara länge, då det inom snar tid blir tydligt att världen i sin helhet, men Europa i synnerhet, delas upp mellan segermakterna. De ideologiska motpolerna, och motståndarna, organiserar sig i Väst- och Östblock. USA, och försvarsalliansen NATO, representerar väst, Sovjetunionen och Warszawapakten öst.

Sverige, som med flera uppoffringar lyckats hålla sig utanför det andra världskriget, fortsätter sin neutralitetspolitik. Alliansfrihet i fred syftandes till neutralitet i krig heter det. Eftersom Sverige aldrig drogs in i striderna är landet relativt sett i utmärkt skick jämfört med sina grannar. Sverige har under kriget bedrivit berikande handel och kunnat investera i sin inhemska industri och infrastruktur. Till stor del, av uppenbara skäl, investerades mycket i försvarsindustrin under kriget. Det förelåg ett ständigt invasionshot från Tyskland och oron för Sovjetunionens intentioner i Skandinavien var knappast försumbar heller.

Men – hur ska alliansfriheten bibehållas i denna nya tid? Hur ska Sverige kunna värna sin trovärdighet som neutral stat? Det finns givetvis flera svar på dessa frågor, men speciellt en sådan aspekt är central för denna uppsats – det starka försvaret. Under andra världskrigets första skede var Sverige ett tämligen svagt militärt land, som tvingades tillmötesgå tyska påtryckningar. Efter ett antal år av frenetisk upprustning samtidigt som Tyskland försvagades

¹ Hedlund, Ingvar. *Ska Sverige utbilda terrorister? – En rapport om Telubaffären*, Marieberg, Sverige, Förlags AB Marieberg, 1980, s 114–120.

kunde Sverige mot krigets slut hävda sig självt. Detta handlingsutrymme skulle bibehållas och en viktig beståndsdel i detta var den inhemska och högkvalitativa försvarsindustrin.² Sverige måste kunna utveckla och bygga egna vapen.

Sverige var alliansfritt under kalla kriget, men ändå ett land som ideologiskt lutade betydligt mer åt väst än öst. ”Neutraliteten är ett juridiskt begrepp och ej ett moraliskt”, sa Sveriges utrikesminister Östen Undén i en intervju 1951.³ I praktiken innebar detta att Sverige visserligen förhöll sig till synes militärt neutralt, men var ideologiskt partiskt.

Under andra världskriget exporterade Sverige vapen. Denna export var lönsam och skulle fortsätta. Utöver det rena vinstintresset fanns det även en nödvändighet i exporten. Vapenutveckling är dyrt och för att hålla hög nivå måste därför kostnaderna spridas ut, det svenska försvaret hade inte råd att vara ensam kund. Vapenexport, eller som det egentligen heter, *krigsmaterielexport*, är utöver det rent ekonomiska också ett kraftfullt utrikespolitiskt verktyg. Det krävs samarbete, tillit, och ofta politiska samtal på hög nivå för att färdigställa avtal.⁴ Det kan också finnas ett rent militärt värde i att sälja system till länder, som sedan på ett eller annat sätt prövar dem i skarpt läge.

Utvecklingen av, och handeln med, krigsmateriel bedrevs av de företag som producerade produkterna. Ett av dessa var det statligt ägda Teleunderhållsbolaget, Telub. Företaget bedrev högkvalificerad verksamhet inom försvarssektorn, bland annat utbildning rörande och underhåll av diverse teknisk utrustning, främst inom kommunikation. Företagets största kund var Sveriges försvarsmakt, men de sålde varor och tjänster till andra aktörer, privata och offentliga, civila och militära, svenska och utländska.⁵

För att ge svenska försvarsföretag förutsättningar att konkurrera på den internationella marknaden behövs som nämnts politiska insatser. En sådan insats tar form i det samarbetsavtal som Sverige och Libyen träffar 1974. Genom detta avtal, samt tillsättandet av den så kallade svensk-libyska blandade kommissionen, konkretiserade de två länderna sin ömsesidiga vilja om mer handel och utbyte sig emellan. Medan det inte nämns något om krigsmateriel (detta ska

² Westberg, Jacob. *Svenska säkerhetsstrategier 1810–2014*, Studentlitteratur, Lund, Sverige, 2015, s 158–159.

³ Ottosson, Sten, *Sverige mellan öst och väst – svensk självbild under kalla kriget – Forskningsprogrammet Sverige under kalla kriget Arbetsrapport Nr 11*, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs Universitet & Samtidshistoriska institutet, Södertörns högskola, 2001, s 25.

⁴ Svensk krigsmaterielexport, *Betänkande av 1979 års krigsmaterielexportkommittén*, (SOU 1981:39), Stockholm, Handelsdepartementet, s 11–12.

⁵ TELUB-affären, *Granskning verkställd av Telubutredningen*, (SOU 1981:48), Stockholm, Justitiedepartementet, s 13–14.

specifikt ha tagits upp från svensk sida som omöjligt), så berörs andra tämligen känsliga områden, exempelvis export av svensk kärnreakorteknik.⁶

Med detta så är spelbrickorna utplacerade inför den 1 december, 1979. Det är storslagna rubriker i kvällstidningen Expressen. Svenska företaget Telub, med kända ekonomiska svårigheter, ska utbilda 80 libyska soldater! Företagsledningen har ljugit för ministrar och tjänstemän för att dölja utbildningens militära innehåll. Regeringen verkar stå handfallen. De vill, men kan inte hindra affären, lagrummet finns helt enkelt inte där.⁷⁸

Medias granskande ljus skiner starkt över Telubs Växjöförlagda lokaler. Under de följande tre åren kommer hundratals artiklar att skrivas, en VD få avgå, en statlig utredning genomföras, flera förhör i Konstitutionsutskottet hållas och en minister prickas.

1.2 Syfte och frågeställning

Uppsatsens syfte är att undersöka den så kallade Telubaffärens efterspel och den mediala rapporteringen därikring. Med utgångspunkt i tidigare forskning om Sverige under kalla kriget, svensk självbild under den tiden, samt teori om internationella relationer (IR-teori), kommer argumentationen och debatten om affären att sättas i en större, utrikespolitisk kontext. Meningen är att utvärdera dels hur olika aktörers argumentation kan kategoriseras utifrån anlagda teoretiska perspektiv, dels varför det kan vara så.

Uppsatsens övergripande frågeställning är:

Vilka frågor var centrala i den offentliga diskussionen om Telubaffären och hur tog sig dessa uttryck i affärens efterspel?

Jag väljer vidare att bryta ned denna frågeställning till två delfrågor, vilka kommer vägleda uppsatsens disposition:

1. Vilka aktörer framställdes som mest centrala och vad reagerade dessa på? Presenterade de några förslag, och i så fall, vilka var dessa?
2. Givet uppsatsens två teoretiska utgångspunkter, hur kan centrala aktörers reaktioner och förslag förklaras?

⁶ SOU 1981:48, s 17–18.

⁷ Hedlund, Ingvar, ”Diktator Utbildar Soldater i Sverige”, *Expressen*, 1979-12-01.

⁸ Hedlund, Ingvar, ”Ministrarna misslyckades när de försökte stoppa skolan”, *Expressen*, 1979-12-01.

Frågorna är tätt relaterade till varandra, och är strukturerade så att den första frågan naturligt ska leda in i den andra. När sedan båda frågorna i god ordning är besvarade så ska också den övergripande frågan vara besvarad och uppsatsens resultat relatera till tidigare forskning och teori.

Uppsatsen fyller två forskningsluckor. För det första om Telubaffären i sig, vilken inte är vidare utforskad annat än i den SOU (1981:48) som tillsattes vid tiden. För det andra, och huvudsakligen, så innebär uppsatsen ett litet tillskott till den stora mängd litteratur som finns om Sverige under kalla kriget och synnerligen Sveriges utrikes- och säkerhetspolitik.⁹

1.3 Tidigare forskning och teori

I denna studie så är Telubaffären objektet, svensk utrikespolitik under kalla kriget den större kontexten. Det är flera saker jag vill komma åt. Först svensk utrikespolitik, med fokus på alliansfrihet, värnande om rikets säkerhet, och självbild. Sedan, vilka var de svenska prioriteringarna? Hur bejakades dessa? Då krigsmaterielexport är politiskt laddat och måste ses i en politisk kontext kommer en sådan översikt vara nyttig för att förstå även Telubaffären, dess efterspel och de många övervägandena som gjordes i n diskussionen om den.

Telubaffären blev en stor kontrovers. Telubs avtal med Libyen var tämligen impopulär inom regeringen och till synes bland alla tillfrågade tjänstemän. Det mediala drevet var hätskt och även i riksdagen framfördes det invändningar. För att analysera detta efterspel är en djupare förståelse av svensk självbild och identitet nödvändig.

1.3.1 Telubaffären - faktaunderlag

Det huvudsakliga verk som finns om Telubaffären är SOU 1981:48, *Granskning verkställd av Telubutredningen*.¹⁰ I denna 133 sidiga rapport återfinns ett uttömmande försök att redogöra för vad som *faktiskt* hände. Den innehåller ett dussintal intervjuer med diverse nyckelpersoner, och har avhandlat flera relevanta dokument. I detta avsnitt kommer jag diskutera hur jag använder verket och hur jag tar ställning till det. Verkets innehåll, om själva Telubaffären i sig, presenteras i uppsatsens resultatdel tillsammans med källmaterialet.

När jag i resultatdelens första avsnitt presenterar en kronologisk redogörelse för Telubaffären kommer jag till stor del att utgå från denna SOU. Utredarna har inte enbart tagit in mängder

⁹ Exempelvis så ger en sökning i DiVA vid 2021-12-10 inga träffar på varken ”Telub” eller ”Telubaffären”.

¹⁰ TELUB-affären, *Granskning verkställd av Telubutredningen*, (SOU 1981:48), Stockholm, Justitiedepartementet.

fakta och berättelser, de har även gjort en insats att ställa de mot varandra, för att till- eller avstyrka individuella berättelser.

Utredningens mandat såg ut så här:

[B]ehandlingen inom regeringen och Regeringskansliet av frågan om det med libyska staten i mars 1979 ingångna avtalet om utbildning här i riket av ett antal libyska medborgare. Det anges i direktiven att granskningen särskilt bör inriktas på att försöka få klarlagt vad som vid olika tidpunkter var känt om innehållet i avtalet. Däremot har utredningen inte haft att - såsom ibland felaktigt antagits i den allmänna debatten - ingå på en bedömning av regeringsledamöters eller departementstjänstemäns ansvar i frågan.¹¹

Mycket av det utredningen presenterar är fortfarande fullt relevant för denna uppsats, men läsaren ska ha i åtanke att den skrevs med syfte att klargöra eventuella brister i förvaltningsprocessen. Författarna uttrycker sig försiktigt, och håller sig oftast borta från direkta utlåtanden om huruvida någon ljugit eller ej.

Varför används då inte denna SOU som källmaterial i stället för tidigare forskning? Jo, eftersom denna uppsats handlar om *diskussionen om efterspelet* i stället för händelsen som ett *faktum*. SOU:n är utomordentligt faktarik och av stort värde för min uppsats, men inte som källmaterial.

Som komplement till SOU 1981:48 har jag även lyft in två andra SOU:n, SOU 1981:39, *Svensk krigsmaterielexport*¹² och SOU 1988:15, *Medborgarkommissionens rapport om svensk vapenexport*.¹³ I båda dessa nämns Telubaffären explicit och de klargör vissa lagändringar som sker mot bakgrund av händelsen. För att kunna uppskatta vad efterspelet faktiskt inneburit menar jag att dessa är relevanta för min studie. Det är långa och invecklade dokument, om 98 och 280 sidor respektive. För denna uppsats så har endast de delar som anses relevanta för Telubaffären undersökts.

1.3.2 Kalla krigets utrikespolitik

Sveriges utrikespolitik under kalla kriget, på ett allmänt plan, är väl utforskat. För att adekvat rama in Telubaffären i sin större kontext måste detta beskrivas. Jag vill här nämna

¹¹ SOU 1981:48 s 53.

¹² Svensk krigsmaterielexport, *Betänkande av 1979 års krigsmaterielexportkommittén*, (SOU 1981:39), Stockholm, Handelsdepartementet.

¹³ *Medborgarkommissionens rapport om svensk vapenexport*, (SOU 1988:15), Stockholm, Statsrådsberedningen.

forskningsprojektet *Sverige under kalla kriget (SUKK)*. Detta är en lång och uttömmande uppsättning arbeten som skrevs under 2000-talets början. Två av dess verk, om svensk självbild under kalla kriget används, vilka redogörs för i nästa avsnitt.

Jag har valt ut två böcker på området svensk utrikes- och säkerhetspolitik som båda riktar sig till högskolans grundnivå; Jacob Westbergs lärobok, *Svenska säkerhetsstrategier 1810–2014*¹⁴ och boken *Mellan öst och väst – svensk säkerhetspolitik 1945–1988* av Erik Noreen¹⁵.

Westberg belyser svenska strategier under ca 200 års tid. Hans arbete är, till skillnad från den stora merparten av annan forskning på området, specifikt inriktad på att ingående beskriva och analysera olika aspekter av svensk alliansfrihet och neutralitet. Han ställer upp sex olika kriterier för hur en småstat *kan* agera för att värna sina strategiska intressen. Väldigt kortfattat så ser de ut så här: 1) självständig neutralitet, 2) ”triumfvagnspolitik” där den mindre staten knyter an till den starkare, hotande staten, 3) stormaktsallians med syfte att skydda mot gemensamt hot, 4) stormaktsallians med syfte att nedkämpa en gemensam fiende, 5) småstatsallians, 6) eget krig.¹⁶ Westberg ställer också upp en distinktion mellan aktiv och passiv neutralitetspolitik, där staten antingen kan aktivt medverka i internationella sammanhang (ex FN, EU, NATO, Världsbanken) och på så sätt försöka främja fred, eller isolera sig och på det sättet försöka hålla sig undan världens många blåsande vindar. Vidare så görs en uppdelning i huruvida staten försöker värna sin neutralitet genom att på egen hand skaffa sig tillräckliga nationella medel för att göra så, eller om staten försöker binda sig samman med andra stater och organisationer.¹⁷

Intressanta för denna uppsats blir Westbergs skrivelser om 70- och 80-talet och svensk utrikes/säkerhetspolitik under denna period. Dessa stämmer väl överens med vad som anförs i annan forskning. Sveriges utrikespolitik var aktiv. Sverige hävdade sig i internationella sammanhang, och sökte påverka sin omgivning, världen i stort till och med, på ett sätt som skulle värna rikets säkerhet. 70-talets avspänningar mellan öst och väst gav Sverige en öppning för att träda fram på den internationella arenan. Detta var framgångsrikt, där Sverige kunde agera med större pondus än de allra flesta jämförbara länder. Vissa alliansliknande samarbeten förekom, då med USA och NATO, men dessa hemlighölls då de kunde skada bilden av Sverige

¹⁴ Westberg, Jacob. *Svenska säkerhetsstrategier 1810–2014*, Studentlitteratur, Lund, Sverige, 2015.

¹⁵ Noreen, Erik. *Mellan öst och väst – svensk säkerhetspolitik 1945–1988*, Stockholm, Sverige, Carlssons Bokförlag, 1989.

¹⁶ Westberg, 2014, s 28–29.

¹⁷ Ibid, s 12–14.

som ett alliansfritt land. Det lades stor vikt vid självförsörjning och inhemsk produktion av olika typer av krigsmateriel.¹⁸

Westbergs bok är, menar jag, utmärkt skriven, lärorik, välunderbyggd, och sannolikt lämplig för merparten av undersökningar om svensk utrikes- och säkerhetspolitik under kalla kriget. Dess svaghet är att den är så pass snäv, så om man, som jag, vill ha en generell genomgång av svensk utrikes- och säkerhetspolitik under perioden så behövs kompletterande litteratur.

Där kommer Noreens verk in. Till skillnad från Westbergs är den mycket mer generell om svensk säkerhetspolitik under perioden 1945–1988. Han är freds- och konfliktforskare med en flersidig syn på begreppet säkerhet, och även vad detta har för innebörd för samhället i stort.

I hans verk så definierar han säkerhetspolitik som minskandet av sårbarheter från militära hot, samt strävan att, genom konfliktförebyggande åtgärder, undanröja sådana hot.¹⁹ Likt annan forskning poängterar Noreen att 70-talet var en tid för avspänning, där stormaktsblocken efter Kubakrisen talade alltmer och öppet med varandra.²⁰ Särskilt nämnvärd är Noreens återgivning av 1978 års försvarskommitté. Här vidgades nämligen begreppet säkerhetspolitik, till att den skulle formas "... genom en samverkan mellan *utrikespolitiken*, *försvarspolitiken*, *vår politik i internationella nedrustningsfrågor*, *handelspolitiken* och *biståndspolitiken*" (min kursivering).²¹

Noreens verk är skrivet under hösten 1988. Det kalla kriget var långt ifrån sin kyliga, glaciärartade höjd, men än var det svalt. Sovjetunionens upplösning hade börjat, men statsbildningen var fortfarande vid liv och det strategiska planerandet skedde därefter. Även forskningen var givetvis påverkad av att den studerade händelsen i någon mån fortfarande var samtida. Detta skulle kunna innebära ett problem med Noreens verk, det vill säga genom att han i någon mån befinner sig mitt i den händelse han analyserar. Dock, menar jag, så är det bekymret av liten relevans för min uppsats. Han skriver ingenting som motsäger annan forskning eller som sticker ut som kontroversiellt. Det framstår inte finnas någon anledning att betvivla den fakta han anför eller de slutsatser han drar.

¹⁸ Westberg, 2014, s 183–191

¹⁹ Noreen, 1989, s 14.

²⁰ Ibid, s 63–67.

²¹ Ibid, s 74.

1.3.3 Självbild under kalla kriget

För att förstå svensk självbild under kalla kriget så är som sagt vissa delar av SUKK användbara för min uppsats och då speciellt Sten Ottossons två rapporter (nr 11 och 34 i serien).

Den första, *Sverige mellan öst och väst*,²² (Ottosson 1) är en översiktlig genomgång av utrikesministrars, och andra utrikespolitiska beslutsfattares, olika former av officiella yttranden. Den grundar sig i tidigare forskning om neutrala stater på generellt plan, forskning om svensk neutralitet specifikt, samt IR-teori.

Analysen sker genom en genomgång av varje årtionde av kalla kriget i kronologisk ordning. Begreppet självbild definieras som ”en medveten uppfattning om den egna staten hos denna stats individer/medborgare.”²³ Utifrån två huvudsakliga frågor; 1) huruvida ställningstaganden görs för eller emot väst/öst, eller om en medelväg förespråkas, 2) om Sverige lyfts fram som en förebild och om bilden av Sverige som svikare undveks, beroende på agerande under andra världskriget, samt kalla kriget upp till den tidpunkt anförandet hölls.²⁴ Den övergripande frågeställningen är; ”Hur önskade den svenska utrikesledningen framställa Sverige i utrikespolitiska uttalanden inför omvärlden 1950–1989?”²⁵

Undersökningens resultat är, kortfattat, att det sker relativt få positionsbestämmelser från svensk utrikesledning under perioden, även om det lutar till fördel för väst. Sverige framhävde sig som en förebild främst under 70-talet och även i mindre utsträckning under 80-talets början. Sverige försökte avvärja svekanklagelser under hela perioden.²⁶

Den andra rapporten, *Svensk självbild under kalla kriget*,²⁷ (Ottosson 2), är i mångt och mycket lik den första. Den berör tämligen liknande frågor och gör detta på liknande sätt. Ottosson 2 är dock en längre och bättre genomarbetad studie. I detta fall så undersöks uttalanden inte enbart utifrån två övergripande frågor, utan det görs också en bedömning av vilken styrka de har haft. Ottosson 2 försöker även analysera vad som inte nämns i uttalandena – alltså deras subtext. Slutligen så utmynnar detta i att kategorisera uttalanden på två sätt; 1) framhävs en önskvärd

²² Ottosson, Sten, *Sverige mellan öst och väst – svensk självbild under kalla kriget* – Forskningsprogrammet Sverige under kalla kriget Arbetsrapport Nr 11, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs Universitet & Samtidshistoriska institutet, Södertörns högskola, 2001.

²³ Ibid, s 9.

²⁴ Ibid, s 13–16.

²⁵ Ibid, s 17.

²⁶ Ibid, s 64–66.

²⁷ Ottosson, Sten. *Svensk självbild under kalla kriget – En studie av stats- och utrikesministrarnas bild av Sverige 1950–1989*, Stockholm, Sverige, Utrikespolitiska Institutet, 2003.

bild av Sverige? 2) undviks och/eller nedtonas en oönskad bild av Sverige?²⁸ Han redogör rikligt för den tidigare forskningen på området, där jag särskilt vill lyfta fram hans genomgång av socialdemokratins roll i svensk utrikespolitik under kalla kriget. Den drev Sverige till ihärdiga ideologiska ställningstaganden. Där, kan det argumenteras, Sverige försökt placera sig som en ”moralisk stormakt” för omvärlden.²⁹

Under den relevanta perioden för min uppsats, slutet av 70-talet, början av 80-talet, kan Ottossons slutsatser sammanfattas som följer: Under det tidiga 70-talet nådde Sverige höjden av sin utrikespolitiska självsäkerhet under kalla kriget. Stormaktsspänningarna var låga, Sverige var starkt. Sverige anslöt sig inte till någotdera block, utan kunde trovärdigt gå sin egen väg. Socialdemokratiska värderingar och svensk välfärd framhövdes. Svensk utrikespolitik var aktiv och Sverige drev frågor på den internationella arenan. Sveriges neutralitetspolitik gav möjligheter att agera där blockanslutna länder inte var välkomna. Högerregeringarna 1976–1982 nedtonade något den värdeladdade retoriken, men utrikespolitiken förblev i sak oförändrad.³⁰

Från verken Ottosson 1 och 2 tar jag med mig följande: 70-talet var en aktiv och intressant utrikespolitisk period för Sverige. Sverige såg sig som starkt, självständigt, och trovärdigt. Sverige ville påverka på den internationella arenan och värna om alliansfriheten. Det var av vikt för utrikesledningen att framhäva Sverige som ett ledande land, inte enbart materiellt utan även avsett värderingar.

Ottossons arbeten består av en uppsättning tolkningar av uttalanden från diverse nyckelpersoner. Det är inte en helhetsgenomgång av svensk utrikesförvaltning och alla de överväganden som där görs. Självbilden tas an genom en djup analys av ett snävt material. Det går alltså inte nödvändigtvis att säga så mycket om Sveriges befolknings syn på ett eller annat, eller för den delen den rikspolitiska debatten. Jag menar dock att hans arbeten är värdefulla och användbara för mina syften. Hans tolkningar framstår som rimliga och välavvägda. Han är också redan från början tydlig med vad hans arbete är och inte är. En av de relevanta aktörerna att titta på i min uppsats är staten Sverige, vilken företräds av regeringen. Här ger Ottosson god insyn. Det är min uppfattning att jag, speciellt genom Ottossons verk, men även Westbergs och

²⁸ Ottosson, 2003, s 3, 11–12.

²⁹ Ibid, s 15.

³⁰ Ibid, s 91–92.

Norens, har en god grund för att kunna förstå Sveriges utgångspunkt under denna del av kalla kriget.

Ottossons resultat om svensk självbild utgör ett av uppsatsens två teoretiska avstamp.

1.3.4 Internationella relationer

IR-teori är denna uppsats andra teoretiska avstamp. Allt det tidigare har specifikt berört Sverige under kalla kriget, dess politik, självbild. IR-teori gör allmängiltiga anspråk, där generella förklaringsmodeller för främst staters ageranden presenteras. I denna uppsats kommer de två traditionella och huvudsakliga kunskapsskolorna inom IR-teori att användas, det vill säga *realism* och *liberalism*. För att kortfattat presentera dem använder jag återigen en lärobok för högskolans grundnivå, *Internationella relationer* av Jakob Gustavsson & Jonas Tallberg (red).³¹

Realismen kan, enkelt sagt, beskrivas som en rätt dyster syn på internationella relationer. Det är den äldsta IR-teorin, med ursprung i antikens Grekland. All makt utgår från den enskilda staten. Staten gör i sin tur saker av två anledningar; försäkras av sin egen överlevnad, samt maximera sin egen makt. Internationella organisationers bestämmelser, lagar, följs i den mån det är passande. Om en stat ansluter sig till exempelvis FN så är det enbart ur ett egenintresse. Ideologi, kultur, även till stor del ekonomi, anses inte mer än minimalt relevant.³²

Liberalismen härstammar från 1700-talet och betonar staters rationalitet och deras ömsesidiga beroenden, exempelvis genom överstatliga organisationer. Stater är internt pluralistiska, och deras interna ideologiska sammansättning kommer påverka dess utåtriktade agerande. Statens funktion är att skydda individer och deras rättigheter och friheter. Internationella institutioner finns för att främja mellanstatligt samarbete. Stater existerar i komplexa och interdependenta förhållanden. Normer och värderingar har stort utrymme, där fred och välstånd är exempel på uttryckligen positiva saker.³³

Redogörelserna ovan är förenklade och kortfattade. I praktiken så är diskussionen om olika IR-teorier och deras validitet rik och invecklad. Mitt val av ett översiktsverk är avsiktligt för att undvika merparten av kontroverserna, och därigenom få fram en för uppsatsens ändamål

³¹ Gustavsson, Jakob & Tallberg, Jonas. (red.) *Internationella relationer*, (3:e upplagan). Lund, Sverige, Studentlitteratur, 2014.

³² Hall, Martin. (2014). "Realism" i Gustavsson, J & Tallberg, J. (red.) *Internationella relationer*. Lund: Studentlitteratur, s 53–55.

³³ Ericsson, Magnus. (2014). "Liberalism" i Gustavsson, J & Tallberg, J. (red.) *Internationella relationer*. Lund: Studentlitteratur, s 67–68.

brukbar essens. Det viktiga för mitt arbete är trots allt inte att utifrån varje IR-teoretisk nyans vrida och vända på Telubaffären, utan att få en tillräcklig teoretisk grund för att kunna generalisera uppsatsens analys och slutsatser om händelsen.

1.3.5 Sammanfattning

Uppsatsen anlägger två teoretiska perspektiv: forskningen om svensk självbild under kalla kriget samt IR-teorierna om realism och liberalism.

Under 1970- och 80-talen var Sveriges utrikespolitik aktiv. Sverige hävdade sig flitigt internationellt medan stormaktsspänningarna minskade. Sverige var ett självsäkert land som agerade med ganska hög svansföring. Välfärdsstaten framhölls som en förebild, och det argumenterades flitigt mot anklagelser om att "svika" demokratiska värden. Internationell handel med vapen ansågs som en nödvändighet för det egna försvaret. Sveriges alliansfria ställning gav möjligheter att agera där stormaktsanslutna länder inte kunde.

Från IR-teori kommer de två huvudsakliga perspektiven realism och liberalism att användas för att djupare undersöka aktörers ageranden under, och uttalanden om, händelsen.

1.4 Metod, avgränsningar, och material

Här redogörs för uppsatsens källmaterial samt det metodologiska tillvägagångssätt jag använt vid inhämtningen av och bearbetandet av materialet.

1.4.1 Metod

För att hitta relevant material i Kungliga bibliotekets tidningsarkiv användes en enkel sökmetod. Sökning i fritext på nyckelordet Telub, inom datumintervallet 1979-11-30–1982-12-31 genomfördes.³⁴ Detta gav totalt 1136 träffar. Därefter så sällade jag samtliga av dessa. Merparten av träffarna kunde enkelt exkluderas, de bestod exempelvis av anställningsannonser, eller korta notiser som enbart refererade till större artiklar och händelser, och liknande. 57 relevanta artiklar identifierades. Vissa av dessa var flersidiga exposéer, vissa enskilda spalter.

Uppsatsens delfråga 1 (*Vilka aktörer framställdes som mest centrala och vad reagerade dessa på? Presenterade de några förslag, och i så fall, vilka var dessa?*) har varit vägledande vid urvalet och den kvalitativa textanalysen av artiklarna. Vid läsningen av källmaterialet så har

³⁴ Sökning på "Telubaffären" visade sig problematisk. Vissa tidningar använde inte termen för att beskriva händelsen, speciellt inte tidigt under förloppets gång. Det var därför bättre att söka efter "Telub" och manuellt sälla därifrån.

således viktiga aktörer identifierats och vad de anfört i ärendet. För min analys kommer det även vara relevant att titta på vem som säger vad, inte bara vad som sägs. Även det osagda kan komma att spela roll.

När personer eller aktörer, exempelvis journalister eller riksdagsledamöter, ger uttryck för kritik eller bestörthet, tolkas sedan dessa uttryck individuellt. Här har det verkligen varit relevant att titta på det osagda. Om Telubs VD får skarpa frågor om sitt förfarande – väljer han att ignorera delar av frågan? Om en interPELLERAD minister inte bemöter viss kritik, kan detta möjligen ses som en implicit acceptans av vad som framförts?³⁵

IR-teorin och forskningsbakgrunden gällande Sveriges självbild under kalla kriget, har sedan använts för att besvara delfråga 2 (*Givet uppsatsens två teoretiska utgångspunkter, hur kan centrala aktörers reaktioner och förslag förklaras?*).

Svaret på denna fråga utgår från resultatet från delfråga 1 för att på så sätt anlända i en förklaring för varför diskussionen om efterspelet blev som den blev. Exempelvis så skulle ett kritiskt argument i en artikel kunna tolkas utifrån realism och liberalism – maktmaximerande respektive värnande om ömsesidigt gynnsamma relationer. Verkar kritiken överensstämma med ett eller båda av dessa? På vilket sätt? Det kan sedan ställas mot Ottossons resultat om svensk självbild för att se om det ministern sa var konsekvent med detta.

1.4.2 Avgränsningar

Uppsatsen berör Telubaffärens efterspel. Startdatum för detta är Ingvar Hedlunds första artikel om affären i Expressen, 1979-12-01. Som slutdatum har jag valt 1987-04-16. Det skrivs egentligen ytterst lite om Telubaffären efter januari 1982. Den sista gången som händelsen nämns är i en artikel av före detta folkpartistiske riksdagsledamoten Olle Wästberg, skriven i Expressen 1987-04-16.³⁶ Wästberg var en flitig kritiker av Telubaffären medan den var aktuell. Artikeln skrevs i och med den mycket mer uppmärksammade Boforsaffären och handlar egentligen mer om den än om Telub.

Även SOU 1988:15, *Medborgarkommissionens rapport om svensk vapenexport*³⁷, lyfts in och används tillsammans med Wästbergs artikel från 1987 som en sorts epilög. När denna utredning

³⁵ Se appendix för ett personregister.

³⁶ Wästberg, Olle, "Förstatliga Bofors? Glöm inte Telubaffären", *Expressen*, 1987-04-16.

³⁷ Medborgarkommissionens rapport om svensk vapenexport, (SOU: 1988:15), Stockholm, Statsrådsberedningen.

skrivs har vissa lagändringar skett sedan Telubaffären, och jag menar att dessa har relevans för att utvärdera affärens konsekvenser.

Uppsatsen kommer inte att behandla arbetsmarknadspolitik och andra regionala överväganden. Dessa aspekter är definitivt relevanta för att förstå svensk försvarsindustri och skulle kunna vara nyttiga verktyg i en analys av Telubs agerande. Men en så pass bred analys faller utanför den här uppsatsens omfattning och har prioriterats bort till fördel för den utrikespolitiska kontexten. Här är det också värt att nämna att perioden 1979–1982 var politiskt turbulent. I vad för utsträckning detta påverkade hanteringen av ärendet hos regeringen faller också utanför uppsatsens omfattning.

Avgränsningen till den utrikespolitiska kontexten har också spelat stor roll i mitt urval av de viktigaste aktörerna. Hade jag närmast mig samma material med ett annat perspektiv hade säkerligen andra prioriteringar gjorts.

1.4.3 Källmaterial

Uppsatsen har en mängd olika tidningsartiklar som sitt huvudsakliga källmaterial. Som nämnts var det 57 artiklar som var relevanta utifrån den ursprungliga sökningen som gav 1136 träffar. Av dessa så hänvisar jag explicit till knappt 30 i uppsatsen. Bortfallet beror på att det sker mycket överlappningar och upprepning, dvs många artiklar visade sig vid närmare granskning täcka samma delar av händelseförloppet. Utöver tidningsartiklarna kommer jag även använda en bok skriven av den ledande journalisten om Telubaffären, Ingvar Hedlund, som källmaterial.

Artiklarna som valts ut är till stor del argumenterande och kritiska. Detta syns i återgivningen av vad ministrar och Telubs företagsledning gjort och sagt och i vilka motivationer som de tillskrivs. Jag vill vara tydlig med att tidningsartiklar är problematiska som källmaterial. De behöver inte alls ge en bild av det *faktiska* händelseförloppet, utan ger en bild av medias rapportering av, och syn på, händelsen. Tonen i flera av artiklarna är hätsk, rubrikerna är stundvis pompösa och skandalivern stor. Syftet med uppsatsen är dock att undersöka den allmänna diskussionen om Telubaffärens efterspel och att sätta denna i en utrikespolitisk kontext. Poängen är inte att skriva ett faktaverk om Telubaffären. Medierapporteringen må mycket väl innehålla faktafel, eller vara partisk – men dessa faktafel och denna vinkling utgör i sådant fall en del av den diskussion som jag undersöker.

Den ledande journalisten, Ingvar Hedlund, skrev utöver flera artiklar även i juni 1980 en kortare bok om händelsen, *Ska Sverige utbilda terrorister?*³⁸ Boken har en efterskrift av Olle Wästberg, folkpartistisk riksdagsledamot, och ett förord av Per Ahlmark, före detta folkpartistisk minister, riksdagsledamot, och partiledare. Boken innehåller flera direkta transskript från riksdagsinterpellationer. Dessa är inte kommenterade av Hedlund eller på annat sätt förändrade eller förvanskade. Det är genom dessa utdrag som regeringsledamöters ståndpunkter på bästa sätt klargörs, då de här inte filtreras av en journalist. Det är genom dessa interpellationer som regeringens ståndpunkt blir bäst utvecklad och begriplig. Detta ger en nyttig fyllning för uppsatsens analys av aktörer som framställts som centrala och varför de argumenterat som de har.

Vad som ofta lyser igenom i Hedlunds artiklar och bok är hans egen medvetenhet om sin insats. Han framhäver gladeligen sig själv, och ger genomgående ett intryck av att vilja slänga ris på elden. Detta ska dock inte ses som ett underkännande av validiteten hos hans arbete som källmaterial – återigen så är det efterspelet som ska undersökas, och om stämningen var hätsk så är det en del av resultatet. Men detta måste hållas i åtanke vad gäller Hedlunds tolkningar av uttalanden och händelser.

Hedlunds bok samt de artiklar som Hedlund, Wästberg och Ahlmark, skriver och medverkar i, inklusive de anföranden i riksdagen som Wästberg håller, är förhållandevis lika. Boken, samt Hedlunds artiklar (fram till och med bokens publicerande), kan därför användas mer eller mindre utbytbart. Jag kommer i första hand hänvisa till artiklarna, då dessa kom först, och att de på så vis ligger närmst de händelser de skildrar. Förutom då när det kommer till interpellationstransskripten.

2 Undersökning

2.1 Några ord om disposition

Nedan kommer resultatet från källundersökningen presenteras. Även SOU 1981:48 används. Innan jag börjar vill jag först uppmana läsaren att hålla uppsatsens syfte och frågeställningar i minnet, vilka kommer styra kommande avsnitt.

³⁸ Hedlund, Ingvar. *Ska Sverige utbilda terrorister? – En rapport om Telubaffären*, Marieberg, Sverige, Förlags AB Marieberg, 1980.

Undersökningen börjar med en kronologisk genomgång av Telubaffären och dess efterspel. Här kommer uppsatsens empiri att presenteras. Telubaffären är, som kommer märkas, rörig och svårnavigerad. Det skulle kunna skrivas en hel forensisk studie enbart för att reda ut sanningen. Ta gärna hjälp av personregistret i slutet vid behov!

Min redogörelse kommer därför inte att fånga alla detaljer, utan fokus kommer läggas vid att först etablera en tillräckligt god förståelse för förloppet i sig, och sedan att presentera den fakta som är relevanta för uppsatsens huvudsakliga frågeställning. Jag kommer sedan besvara delfråga 1 och avslutningsvis, i uppsatsens analysavsnitt, besvara delfråga 2.

2.2 Telubaffären och dess efterspels kronologi

2.2.1 Lugnet

År 1974 undertecknar Sveriges regering ett samarbetsavtal med Libyen. Detta avtal gör gällande att handel och andra utbyten länderna emellan ska öka på flera områden. Länderna skickar delegationer till varandra, och etablerar en gemensam kommitté för samarbetets främjande.³⁹ Detta är det ramverk som Telubs VD Benkt Dahlberg några år senare kommer utgå ifrån när han i november 1977 blir approacherad av en libyer, som vill upphandla en utbildning för 40 libyska medborgare. Dessa kom från Libyens luftförsvar. Dahlberg kontaktade Utrikesdepartementet (UD) för att få ett utlåtande om affären och hade vissa kontakter med tjänstemän på departementet. Ärendet drogs också för utrikesminister Karin Söder. Ingen verkade uppskatta förfrågan från Libyen, men det fanns inget lagrum för en direkt avrådan. *Krigsmaterielexportlagen förbjuder nämligen enbart export av materiel, inte kompetens.* Det är omstritt om Dahlberg vid detta tillfälle beskrev utbildningen som helt civil eller ej, om han var tydlig med att det rörde militär personal som efter utbildningen skulle återgå till den Libyska militären. Någon gång i december 1977 föreslår Libyen att utöka utbildningen till 80 personer, vilket Telub tillmötesgår.⁴⁰

Jag vill här beröra bilaga 20 och 21 i SOU 1981:48. Bilaga 20 är en PM från departementsrådet Groth på UD, daterat 1977-12-09. Han redogör kort för Telubs planer att utbilda 40 libyer. Dessa ska komma från landets krigsmakt, men utbildningen är helt civil och till största del förlagd i Sverige.⁴¹

³⁹ SOU 1981:48, s 17.

⁴⁰ Ibid, s 26–29.

⁴¹ Ibid, s 131–132.

Bilaga 21 består av en PM daterat 1978-01-11 från ambassadsekreteraren Elvemar i Libyen till departementsrådet Groth. Elvemar har precis fått vetskap om Telubs planerade affär. Han skriver specifikt om hur Telub, bland annat, ska utbilda kring 80 libyska militärer i robotteknik. Han nämner också att det bara någon vecka tidigare kom försiktigt uttryckta frågor från USA om svensk leverans av kvalificerade system till Libyen. Han förutser att om affären får fortgå, så kommer obekväma frågor att börja ställas från amerikanskt håll.⁴²

Förhandlingarna fortsätter, och Dahlberg åker till Libyen i januari 1978 försedd med en kursplan. Han samtalar då också med Sveriges ambassadör i Libyen, Bengt Holmquist. Utbildningen beskrivs nu huvudsakligen som en gymnasieliknande teknisk utbildning, som ska avslutas med militär tillämpning inom bland annat robotteknik. Personal på ambassaden tycker affären är uppseendeväckande och skriver en PM till UD. Även Försvarsdepartementet kommer med vissa invändningar, farhågor om att försvarshemligheter skulle kunna läcka. Än så länge kommer dock ingen avrådan från något håll.⁴³

I oktober 1978 sker ett regeringsskifte, från regeringen Fälldin I (C) till regeringen Ullsten (FP). Det sker ingen mer kontakt mellan Telub och regeringen förrän efter skiftet. I maj 1978 sätts Telubs styrelse för första gången in i affären.⁴⁴

Tidigt i februari 1979 hålls ett möte på UD. Utrikesminister Blix, handelsminister Cars, samt företrädare från Försvarsdepartementet deltar, Telub är ett av de ärenden som föredras. Efter detta kallar Cars Dahlberg till ett möte. Cars ska ha varit mycket upprörd, nästintill så att han skrek på Dahlberg. I kraftigaste möjliga mån bad han Dahlberg avbryta affären. Denne vägrade, men sa att han skulle inrätta sig efter ett formellt regeringsbeslut. Något sådant kom aldrig. Även om det ska ha diskuterats att kalla till extra bolagsstämma – för att där avsätta hela Telubs ledning och tillsätta en ny, som i sin tur skulle avbryta det hela – gjordes inte det heller.⁴⁵

Senare, i början av mars, talade Telubs styrelseordförande, tillika koncernchef för Förenade fabriksverken (FFV, genom vilka staten ägde Telub) Eric Malmberg med industriministern Erik Huss. Återigen ville man från regeringens håll stoppa affären. Malmberg framhävde att en bindande offert var lämnad, och att affären var av stor ekonomisk betydelse för Telub. Kontraktet skrevs under den 17 mars.⁴⁶

⁴² SOU 1981:48, s 133–135.

⁴³ Ibid, s 29–30, 33.

⁴⁴ Ibid, s 34.

⁴⁵ Ibid, s 37–38.

⁴⁶ Ibid, s 40–41.

Det är någon gång i november 1979 som Telub blir en fråga för hela regeringen. Nya promemorior upprättas och även en del nya ministrar får frågan dragen för sig. Samma mönster som tidigare upprepar sig. Mycket missnöje, ingen handling.⁴⁷ Det är med all sannolikhet här som journalisten Ingvar Hedlund på Expressen får kännedom om det hela.

2.2.2 Stormen

Den 1 december 1979 börjar skrivierna i Expressen. Bara under denna månad skriver Hedlund åtta separata artiklar, två av dem på samma dag. Mycket av det som framkommer är sådant som redan redogjorts i SOU 1981:48, men vissa nya saker är värda att lyfta. Enligt Hedlunds källor så är ”snacket i kanslihuset” sådant att affären är en del i att få tillgång till libysk olja. Han påpekar också möjligheten att tillkalla extra bolagsstämma för att hindra affären, och han menar även att nödlagstiftning skulle kunna införas för att få lagrum för att avbryta.⁴⁸

Den 4 december publicerar Expressen en artikel från Hedlund med följande, eleganta, formulering: ”I en ond värld har man kanske inte råd att vara alltför noggrann i valet av vänner men några gränser måste anständigheten ändå få bestämma.”⁴⁹

Libyen fördöms både ofta och gediget i media. Trycket måste ha blivit kännbart för dem. Redan den 5 december får handelsminister Linder besök av Libyens ambassadör för att diskutera all medial uppmärksamhet. Linder ger då en försäkran om att affären inte kommer avbrytas av regeringen.⁵⁰ Det är även någon gång här som 1979 års krigsmaterielexportkommitté fattar intresse för Telubaffären, och börjar utvidga sitt arbete till att även titta på kompetensexport. Omkring den 15 mars 1980 börjar utbildningen.⁵¹

Det uppdagas under mars att ett försättsblad till den kursplan Telub uppvisade för libyerna hade uttrycklig militär karaktär, med bilder på stridsflygplan och stridsbåtar. Dahlberg blev kallad till handelsminister Linder för att förklara sig. Han menade att försättsbladet för det första var återanvänt från tidigare utbildningar, för det andra att det hade tillhört en tillbakadragen offert som aldrig gick vidare. Vad som dock stod klart var att utbildningens tekniska inslag var större än man tidigare trott, och berörde bland annat sådant som radar teknik.⁵²⁵³

⁴⁷ SOU 1981:48, s 45.

⁴⁸ Hedlund, Ingvar, ”Handslaget som fixade Telubaffären”, *Expressen*, 1979-12-03.

⁴⁹ Hedlund, Ingvar, ”Sätt stopp för Telubaffären!” *Expressen*, 1979-12-04.

⁵⁰ SOU 1981:48, s 45–46.

⁵¹ *Ibid*, s 47–48.

⁵² *Ibid*, s 49.

⁵³ Okänd författare, ”Det hemliga förhöret med Burenstam Linder ord för ord”, *Expressen*, 1981-03-19.

10 mars publiceras en synnerligen intressant uppgift i Expressen, som märkligt nog inte ens nämns i SOU 1981:48. Hedlund menar att Telub, genom en mellanhand på Cypern, försöker sälja utrustning för fjärrstyrning av motorbåtar till Libyen. Dahlberg dementerar inte uppgiften, utan anklagar Hedlund för att förhindra ”positiv verksamhet”.⁵⁴

I maj 1980 bOLLAS öppna brev mellan riksdagsledamot och tidigare partiledare Per Ahlmark, och tidigare statsminister, nuvarande utrikesminister samt partiledare Ola Ullsten (båda Folkpartiet) i Expressen. Ahlmark skriver den 26 maj att han anser att Libyen är en fullkomligt oacceptabel handelspartner. Det är en krigisk islamistisk diktatur och människorna som ska utbildas är att likställa med terrorister. Det är ett rent hyckleri för Sverige att erbjuda utbildning till ett land som detta, givet vår utrikespolitik, det är också ett förräderi av liberala värderingar. Han menar att törsten efter libysk olja väger tyngre än Sveriges anseende och etik i stort.⁵⁵

Dagen därpå svarar utrikesminister Ullsten. Han betonar vikten av forsknings- och kompetensutbyten, även vikten av goda relationer till länder i mellanöstern. Han menar också bestämt att han helt enkelt inte haft någon konstitutionell möjlighet att ingripa direkt – ministerstyret är trots allt förbjudet i Sverige.⁵⁶ Uppmärksammas ska att Ullsten egentligen inte alls går till Libyens försvar, eller tillrättavisar Ahlmarks beskrivning.

SOU 1981:48 säger väldigt lite om allt som händer efter april 1980, så framgent kommer artiklar vara huvudkälla. Vad som dock bör nämnas är att det i december 1980 skedde möten mellan vd Dahlberg och styrelseordföranden Malmberg, och även ett styrelsemöte. Där visades två versioner av utbildningens kursplan upp. Den ena var den tidigare sedda, innehållandes en civil teknisk utbildning. Den andra innehöll en hemlig del, som visade att utbildningen skulle avslutas med militär tillämpning. Dahlberg hade tidigare undanhållit denna med hänvisning till den strikta sekretess som libyerna hade krävt när avtalet skrevs under.⁵⁷

Under månaderna mars till december 1980 fortsätter skrivelserna i media, 17 artiklar från året har valts ut som relevanta. Det finns ingen större mening med att gå igenom alla här i löptexten, på grund av de upprepningar som sker. Affären fördöms moraliskt och etiskt i många rundor. Men, en del sticker ut:

⁵⁴ Hedlund, Ingvar, ”Terrorregim får hemlig hjälp”, *Expressen*, 1980-03-10.

⁵⁵ Ahlmark, Per, ej titulerad, *Expressen*, 1980-05-26.

⁵⁶ Ullsten, Ola, ej titulerad, *Expressen*, 1980-05-27.

⁵⁷ SOU 1981:48, s 50–51.

Den 19 mars skriver Iréne Olsson i Expressen om hur regeringen verkar vilja ”sopa undan” Expressens uppgifter. Hon riktar speciell udd mot handelsminister Linder, som försöker relativisera bort affären. Samtidigt hänvisar hon till ett anförande av Olle Wästberg, om att libyerna ska ha delats upp efter sin vapengrenstillhörighet vid ankomst till Telubs lokaler i Växjö.⁵⁸

Nästa relevanta artikel dröjer en månad, till den 14 april. Då skriver Ingvar Hedlund om hur Telub expanderar sina affärsplaner med Libyen, och även ska sälja olika former av, ospecificerade, skyddsvärn till dem. Företrädare för Telub menar dock att dessa är strikt defensiva – de kan inte döda någon.⁵⁹

Den 23 maj blir det glad stämning på Expressen, VD Benkt Dahlberg ska avgå vid årsskiftet! Dahlberg menar dock bestämt att beslutet att avgå fattats redan innan denna härva började.⁶⁰ Hedlund menar i sin tur att källor bekräftat att Telubaffären är anledningen att han avgår – missnöjet med honom är utbrett i både riksdag och regering. Styrelseordförande Malmberg uttalar sig, och menar att affären visserligen varit en ekonomisk vinst, men att bloten på företagets anseende såväl som för Sverige i stort är beklämmande.⁶¹

Här avstannar nyhetsrapporteringen för år 1980. Hedlunds bok släpps i juni och recensionerna är positiva.⁶² Som nämnt är bokens innehåll detsamma som artiklarna. Men dess andra hälft är värd att ta upp för sig. Där återges nämligen en handfull transskript från interpellationer mellan Olle Wästberg och diverse ministrar gällande affären. Jag påminner läsaren om att artiklarna och den mediala diskussionen är uppsatsens huvudsakliga källa. Regeringen är en central aktör i Telubaffärens efterspel, men den kommer inte så mycket till talls i artiklarna. Interpellationerna är här till stor hjälp.

Den 22 januari 1980 sker ”rond ett”, där Wästberg frågar handelsminister Linder huruvida han tänker vidta åtgärder för att förhindra affären, Libyen är en aggressiv stat, trots allt. Svaret blir ett krasst nej. Kompetensexport är ej förbjudet, även om det utreds att förändra det. Wästberg replikerar att det är anmärkningsvärt att regeringen inte stoppar utbildandet av utländsk militär

⁵⁸ Olsson, Iréne, ”Försöker han sopa undan Expressens dokument?” *Expressen*, 1980-03-19.

⁵⁹ Hedlund, Ingvar, ”Telub säljer skyddsvärn till Libyen”, *Expressen*, 1980-04-14.

⁶⁰ Okänd författare, ”Telub-chefen avgår”, *Expressen*, 1980-05-23.

⁶¹ Hedlund, Ingvar, ”Affären med Libyen blev hans fall”, *Expressen*, 1980-05-24.

⁶² Okänd författare, ”Ska Sverige utbilda terrorister?” *DN*, 1980-12-19.

från ett sådant land. Nej då, säger Linder, det är inte anmärkningsvärt att regeringen följer lagen som den är skriven.⁶³

Nästa runda sker 20 mars 1980, efter avslöjandet om försäljningen av fjärrstyrda motorbåtar. Återigen står handelsminister Linder som svarande. Wästberg har ställt frågan om huruvida försäljningen av den här materielen verkligen är lämplig och lagenlig. Ja, menar Linder – utrustningen är densamma som används civilt. Wästberg pressar på att ca 50 båtar, tillsammans med radarutrustning, vilket ju libyerna i Växjö utbildas på, inte är en vanlig försäljning. Linder ger sig dock inte, det har inte varit nödvändigt att dra affären för krigsmaterielinspektören, då den är civil. Den kan användas för utbildning eller annat. En missnöjd Wästberg påpekar att experter menat att båtarna vore synnerligen lämpade för att köra in sprängämnen i hamnar och trånga farleder, men även detta avfärdar Linder. Intressant är att Linder hävdar att det skulle ”kompromettera” Sveriges neutralitet att förbjuda affärer som denna.⁶⁴

Rond tre sker en vecka senare, den 27 mars. Notera att antalet libyer har ökat igen, från först 40, sedan till 80, nu till 100. Handelsminister Linder får svara på hur han nu ser på affären, efter nya tidningsuppgifter om att eleverna delas upp efter vapengrenar. Han hänvisar till det som nämnts tidigare i uppsatsen, att dessa uppgifter härstammar från en tillbakadragen offert. Linder uttrycker, med ett inte så direkt ordval, att han egentligen inte heller uppskattar Libyen som stat, men att Sveriges neutralitet skulle ifrågasättas om man ogrundat vägrade handla med dem. Här verkar Wästberg visserligen hålla med generellt, men tycker att just denna form av handel bör förhindras hur som. Linder poängterar i sin tur att nästan all utbildning kan användas militärt på ett eller annat sätt.⁶⁵

Den 24 april är Wästberg frånvarande för rond fyra, varför före detta handelsminister, men fortsatta folkpartistiske riksdagsledamoten Hadar Cars tar över i interpellation med justitieminister Håkan Winberg. Denna gång handlar det om efterforskningsförbudet, där Wästberg i sin fråga anklagar Telubs ledning för att jaga efter Expressens källor på ett otillbörligt sätt. Justitieministern menar att ett statligt ägt företag inte täcks av detta skydd. Cars går igenom Telubs agerande, bland annat att Dahlberg i skrivelse till alla anställda menar att

⁶³ Hedlund, *Ska Sverige utbilda terrorister?* 1980, s 83–90.

⁶⁴ *Ibid*, s 90–97.

⁶⁵ *Ibid*, s 97–106.

det finns en Judas bland dem som måste hittas!⁶⁶ Winberg är orubbad, detta täcks inte av tryckfrihetsförordningen.⁶⁷

Det sker även en öppnare riksdagsdebatt om Telubaffären den 7 maj. Här riktas viss kritik mot den förra, FP-ledda regeringen från Socialdemokratiskt håll. Denna kritik tar mest formell karaktär, att ärendet hanterats felaktigt och bristfälligt. En motion bordlades om att uppdra regeringen att föreslå för riksdagen en lagändring för att förhindra utbildning av utländsk militär personal i Sverige. Motionen avslogs.⁶⁸

Slutligen är vi framme vid den femte rondon Det är en måndag, 2 juni 1980. Wästberg interpellerar industriminister Nils G Åsling. Kommer regeringen att på FFV:s bolagsstämma agera för att stoppa Telub? Nej, det kommer den inte. Regeringen har egentligen inte ens den möjligheten, menar Åsling. Wästberg konstaterar att Telub nog inte brutit mot några lagar, men att det för den delen knappast är lämpligt det de gjort. Fina formuleringar åsido så lät sig inte ministern övertygas – statsråd behöver inte kommentera lämpligheten hos aktiebolags ageranden, trots allt.⁶⁹

2.2.3 Tornadon

1981 är det år som media är som mest aktiv kring Telubaffären, med 28 relevanta artiklar publicerade. Februari är en synnerligen upptagen månad.

Den 5 februari publiceras att eleverna vid Telub ”ockuperat” den libyska ambassaden. Den exakta anledningen är oklar, men det antyds ha med alla stökigheter kring affären att göra. Händelsen var helt utan våldshandlingar och beskrivs som en ”PR-kupp”.⁷⁰

Den 13 februari i Svenska Dagbladet (SvD) så hänvisas till att handelsminister Linder i riksdagen bekräftat att Dahlberg fört honom bakom ljuset om utbildningen. Det ska i skrivande stund pågå förhandlingar om att avbryta utbildningen helt. Journalisten antyder att det hela egentligen handlat om olja, och att utbildningen var ett drag för att säkra bättre svensk tillgång.⁷¹ Vidare, också den 13, skrivs i Aftonbladet om hur Dahlberg i riksdagen erkänt att han inte sade

⁶⁶ Judas är Dahlbergs faktiska ordval.

⁶⁷ Hedlund, *Ska Sverige utbilda terrorister?* s 106–111.

⁶⁸ Ibid, s 111–114.

⁶⁹ Ibid, s 114–120.

⁷⁰ Kjellin, Staffan, ”Telub-soldater tog över ambassaden”, *GT*, 1981-01-05.

⁷¹ Porne, Lars, ”Libyer skulle få militär utbildning – Telubchef ljög”, *SvD*, 1981-02-13.

hela sanningen till regeringen. Detta då Libyen krävde så pass strikt sekretess.⁷² Den 14, i Dagens Nyheter (DN), framförs återigen argumentet att oljan är i centrum för affären.⁷³

En vecka senare, den 19 februari, skriver Margit Silberstein i SvD om hur Dahlberg nu trycker tillbaka. Han menar bestämt att många minsann kände till affären och utbildningens form. Den militära aspekten var känd, det var enbart detaljer som inte delgetts. Likt vad som fastslås i SOU 1981:48, säger här Dahlberg att han hade avbrutit affären om regeringen så hade beordrat. Men då någon sådan order aldrig kom ansåg han sig ha klartecken. Vidare så nämns det i artikeln att riksdagens Konstitutionsutskott ska utreda affären.⁷⁴

Februari månad avslutas med ett kortare inlägg den 27. Hedlund skriver att Telub nu planerar att fortsätta utbildningen – fast på entreprenad utomlands. Företagets ekonomi är ansträngd, och de viten de skulle kunna behöva betala den libyska staten ifall de ej upprätthåller avtalet var oöverkomliga.⁷⁵

Dessa planer verkar fortsätta, då det den 12 mars skrivs att Telub försöker sälja avtalet till annan part. Skadestånden de skulle kunna behöva betala ska vara minst sagt dryga. Återigen så tas oljan upp, där det påpekas att endast 5% av Sveriges import kommer från Libyen, men att de tydligen hotar med att dra in den exporten. Regeringen ingriper fortfarande inte.⁷⁶

Den 14 mars bjuds vi på tre intressanta artiklar. I SvD skriver Elisabeth Crona om en intervju med Olof Palme, som slöt samarbetsavtalet med Libyen 1974. Han är tämligen missnöjd med Telubaffären, och menar att något sådant här aldrig var avsikten – avtalet han skrev under innehåller ingenting om militära utbyten. Det viktigaste menar han, är inte händelsen i fråga utan att riksdag och regering verkar ha vilseletts av företagsledningen. Sen menar han att det finns en moralisk fråga för individuella statsråd om de har ljugit eller ej.⁷⁷

Också i SvD, från en okänd författare, hänvisas till ett uttalande från Dahlberg. Han menar att försvarsminister Krönmark inte alls försökte stoppa affären, som han sade i riksdagen. Krönmark uttryckte bara en del bekymmer om hur affären skulle uppfattas i USA.⁷⁸

⁷² Okänd författare, "Förre Telubchefen: "Jag sa inte hela sanningen""", *Aftonbladet*, 1981-02-13.

⁷³ Stenström, Carin, "Telub-affären", *DN*, 1981-02-14.

⁷⁴ Silberstein, Margit, "Telubs förre VD tar bladet från munnen: Inte bara mitt fel", *SvD*, 1981-02-19.

⁷⁵ Hedlund, Ingvar, "Kuppen mot regeringen", *Expressen* 1981-02-23.

⁷⁶ Gerlach, Christer, "Nu vill Telub sälja avtalet", *Expressen* 1981-03-12.

⁷⁷ Crona, Elisabeth, "Olof Palme: Statsråd har vilselett parlamentet", *SvD*, 1981-03-14.

⁷⁸ Okänd författare, "Förre Telubchefen: De var bara oroliga för USA", *SvD*, 1981-03-14.

Slutligen för den 14 mars så skriver Magdalena Ribbing i DN om hur regeringen fortfarande inte agerar. Telub förhandlar på egen hand med Libyen och detta ska få fortsätta. Wästberg kommenterar här sitt påtagliga missnöje, han uttrycker till och med en oro för att PLO-agenter kan ha smitit med till Växjö. Industriminister Åsling kommenterar artikeln men undviker frågorna i sig och betonar enbart vikten av handelsförbindelserna med Libyen.⁷⁹ Jag vill poängtera att eventuell förekomst av PLO-agenter inte tillstyrks någon annan stans i något av uppsatsens källmaterial.

Den 19 mars återger Expressen Handelsminister Linders förhör i Konstitutionsutskottet. Det framkommer inte så värst mycket nytt. Han säger att han ville hindra affären redan 1979, men att den då var så långt gånngen att de var för sent. Han ska också ha fått flera försäkringar om att utbildningen var helt civil. Lagrummet fanns som sagt inte där för att enkelt sätta stopp. Om regeringen hade tvingat fram ett hävande av avtalet skulle Libyen kunna bli rejält kränkt, konsekvenserna av detta hade varit mycket svåra att förutse. Han erkänner att regeringens hantering av frågan varit dålig.⁸⁰

Det dröjer så långt som 9 dagar, till den 28 mars, för att Telubaffären ska få sin nästa kontrovers. Nu rapporteras att Telub även utbildat agenter från saudiska säkerhetstjänsten i närstrid och med eldhandvapen. Detta skedde under Dahlbergs ledning. Styrelseordföranden Malmberg uppger att han inte fått kännedom. I någon form av hyreskontrakt Telub slöt för agenternas räkning nämndes inte ens Telub – i ett försök att dölja kopplingen.⁸¹

Den 12 maj 1981 kommer nyheten att handelsminister Linder prickas av riksdagen. Socialminister Karin Söder, som var utrikesminister fram till och med oktober 1978, och försvarsminister Krönmark slipper undan.⁸² Här tar affärens efterspel mer eller mindre slut.

2.2.4 Efterdyningar

Handelsminister Linder fick till slut upprättelse. Den 17 augusti 1981 skriver Margit Silberstein i SvD att den statliga utredningen (SOU: 1981:48) slår fast att han faktiskt inte ljög för riksdagen, vilket han ju nyligen prickades för.⁸³

⁷⁹ Ribbing, Magdalena, ”Upprörd debatt om Telub – Beslutet om libyerna dröjer”, *DN*, 1981-03-14.

⁸⁰ Okänd författare, ”Det hemliga förhöret med Burenstam Linder ord för ord”, *Expressen*, 1981-03-19.

⁸¹ Lindström, Per och Stockselius, Svante, ”Här fick agenterna lära sig skjuta och strida”, *Expressen* 1981-03-28

⁸² Okänd författare, ”En prickades två friade”, *Aftonbladet*, 1981-05-12.

⁸³ Silberstein, Margit, ”Burenstam får upprättelse”, *SvD*, 1981-08-17.

Den 6 januari 1982 skriver Expressen att Libyerna nu ska åka hem, utbildningen avbryts. Eleverna sägs vara irriterade, de har aldrig blivit riktigt insatta i alla kontroverser som uppstått och förstår inte varför utbildningen avbrutits.⁸⁴

Vi anländer nu vid denna uppsats sista referat, från Olle Wästberg i april 1987. Den mycket mer uppmärksammade Boforsaffären pågår. Det har föreslagits att förstatliga företaget, och därmed återta kontrollen av det. Wästberg uppmanar allmänheten att inte glömma Telubaffären – Telub var, trots allt, statligt.⁸⁵

Så, affären avbröts, en minister prickades, en VD avgick, hundratals artiklar skrevs. Händet dock något mer konkret? Ja. Som nämnts i förbifarten tillsattes det 1979 en kommitté för att se över svensk krigsmaterielexport (SOU 1981:39). I och med Telubaffären kom denna att utöka sin undersökning för att även titta på kompetensexport. I SOU 1981:39 så fastslås att det, med vissa begränsningar, bör ske en lagändring för att reglera även denna form av verksamhet.⁸⁶

Detta följs upp i Medborgarkommissionens rapport, SOU 1988:15. Telubaffären nämns, bland flera, som en anledning varför krigsmaterielinspektörerna blivit mer upptagna under senare år. Deras mandat har utökats, helt enkelt. Kraven är nu hårdare på att verifiera användningen av både materiel och kompetens genom så kallade slutanvändarintyg. Den hänvisar till 1982 års lag om förbud mot utförelse av krigsmateriel, som förbjuder militärt utbildande av utländska medborgare.⁸⁷

Med detta sägs inte så värst mycket mer om Telub, varken i pressen eller i officiella sammanhang.

2.3 Centrala och kontroversiella frågor, vem upprördes av vad?

Uppsatsens empiri har presenterats på de cirka nio sidorna ovan. Nu kommer en kortare sammanställning utifrån uppsatsens frågeställningar att ske. Som avslutning på uppsatsens undersökningsavsnitt besvaras fråga ett, *Vilka aktörer framställdes som mest centrala och vad reagerade dessa på? Presenterade de några förslag, och i så fall, vilka var dessa?*

Först och främst, vilka aktörer har framställts som mest centrala i synen på efterspelet? Tre; regeringen, media, och opposition. Här är det viktigt att notera att den mest uttalade oppositionella riksdagsledamoten, Olle Wästberg, var folkpartist. Vid tiden så satt folkpartiet

⁸⁴ Söderlund, Göran, ”Libyerna arga och irriterade”, *Expressen*, 1982-01-06.

⁸⁵ Olle Wästberg, ”Förstatliga Bofors? Glöm inte Telubaffären”, *Expressen*, 1987-04-16.

⁸⁶ SOU 1981:39, s 14–15.

⁸⁷ SOU 1988:15, s 22, 212.

också i regeringen. Oppositionen blir alltså inte vad den vanligen är – andra partier, utan i stället riksdagsledamöter från ett av regeringspartierna.

Staten företräds av regeringen genom diverse statsråd och deras officiella ageranden. Media företräds främst av Ingvar Hedlund på Expressen, men då linjen mellan flera skribenter och tidningar egentligen varit densamma hanteras dessa enhetligt. Det finns givetvis flera andra mycket relevanta aktörer i Telubaffären, Telubs ledning, Libyen, men för uppsatsens syfte så blir de faktiskt sekundära.

Vilka frågor var då kontroversiella för dem? Först och främst, på ett allmänt plan, måste själva avtalet med Libyens existens i sig nämnas som kontroversiell och upprörande. Från flera håll, regering, media, opposition, uttrycks stor olust med denna typ av affär med denna typ av land. Det är inte militär utbildning av utlänningar i sig som man motsätter sig, utan just från ett land som Libyen.

Invändningarna ser ut på olika sätt, beroende på vart de kommer ifrån. Från flera mediala håll, men även exempelvis Wästberg, handlar det först och främst om det moraliska. Libyen är en krigförande diktatur. Deras samhällseliga värderingar är helt främmande, och syftena denna utbildning kan komma att användas för är fränstötande.

Regeringsledamöter verkar ha tyckt liknande saker, privat. När det kommer till offentliga uttalanden har de dock varit tämligen mer försiktiga i hur de uttrycker sig. Mellan raderna, menar jag, kan dock ett visst moraliskt missnöje utronas även här. Ta till exempel, när Wästberg i sina interpellationer under våren 1980 kallar Libyen för allt från en aggressiv diktatur till en terrorstat – invänder ministrarna då? Går de till Libyens försvar? Tillrättavisar de denna beskrivning? Nej. De redogör i stället för de formaliteter som förhindrar dem från att agera. Om de varit nöjda med situationen hade rimligen dessa försvar för affären rimligen varit mer emfatiska. Så, ministrar kan mycket väl ha varit upprörda och ha haft flera skarpa invändningar. Men när de agerade i sin officiella kapacitet höll de kritiken för sig själv.

Flera statsråd verkar privat ha haft längre gånga invändningar mot Telubaffären. Men det är svårt att lägga så mycket vikt vid dessa. Uppsatsen söker täcka en forskningslucka som ligger i den utrikespolitiska kontexten, och om regeringen inte gör sina ställningstaganden officiellt och på sådant sätt står för det sagda menar jag att de faller utanför den kontexten.

Vad som verkar särskilt viktigt för regeringen och utrikesförvaltningen är att bevara bilden av Sverige som en pålitlig partner. *Pakta sunt servanda*. Regeringen verkar också mycket

medveten om de stora belopp som det hela rör, och hur Telub som företag skulle kunna påverkas.

Slutligen – vad för olika förslag framfördes? Det diskuterades internt på departement om att tvinga fram en extra bolagsstämma, detta skrevs det även om i media. Dahlberg föreslog själv att regeringen skulle ge honom ett formellt beslut att avbryta affären, vilket han lovade följa.

Wästberg föreslår att regeringen ska kalla till extra bolagsstämma för att avbryta affären, även att regeringen bör agera mot Dahlberg när han efterforskar källor. Han argumenterar på flera sätt flitigt för att regeringen på ett eller annat sätt ska ingripa mot företaget, synnerligen dess ledning. Denna argumentation återses i media, där Hedlund tar upp möjligheterna att kalla till stämma, även möjligheterna för riksdagen att nödlagstifta.

VD Benkt Dahlbergs kreativa förhållande till sanningen och sina överordnade i regeringen figurerar också ofta. Från flera håll uppfattades det som att han valde den avtalsstadgade sekretessen gentemot Libyerna över lojalitet mot Sverige. Denna kritik kommer oftast från media och opposition. Regeringen, i alla fall offentligt, är försiktigare.

2.4 Sammanfattning

Telubaffären var en rörig härva, som började med ett avtal hösten 1977, och slutade med en artikel i Expressen senhösten 1982. Ett statligt företag tog sig an att utbilda libysk militär på svensk mark, informationsflödet mellan företaget och regeringen var dåligt och företagsledningen framstår som rent lögnaktig vid ett antal tillfällen. Den mediala uppmärksamheten var stor och omfattande utredningar och politiska processer drogs i gång som resultat av detta.

Centralt i frågan var vad exakt regeringen hade för utrymme för att stoppa affären, huruvida de ens borde ha använt det utrymme som de möjligen hade, vem som visste vad och när, och den uppfattade motsättningen mellan moral och vinstintresse.

Regeringen var försiktig och återhållsam och ville inte intervensera. Telubs affär med Libyen ogillades, men lagrum fanns inte för att stoppa den. I interna möten och diskussioner på departementen uttryckte statsråden dock större obehag. Media och opposition fokuserade till allra största del på etiska aspekter, och hade stora invändningar mot att affären skedde med just Libyen.

Det framfördes förslag, internt inom departementen och bland statsråden, för hur affären kunde avbrytas genom en extra bolagsstämma. Lagråd ansågs ju inte finnas för att avbryta. Telubs VD

Dahlberg föreslog själv att regeringen skulle ge honom ett formellt beslut, men något sådant kom aldrig. I media och från oppositionen upprepades främst förslaget om att kalla till extra bolagsstämma.

3 Analys

I detta avsnitt så kommer uppsatsens andra delfråga att avhandlas: *Givet uppsatsens två teoretiska utgångspunkter, hur kan centrala aktörers reaktioner och förslag förklaras?*

Jag vill först kort påminna om de teoretiska utgångspunkterna. Utifrån IR-teorins två mest centrala tanke-skolor, realismen och liberalismen, kommer ageranden och ståndpunkter att förklaras. Detta görs tillsammans med resultaten från Ottossons forskning om svensk självbild under kalla kriget. Även svensk utrikespolitik på mer generell nivå lyfts in.

Jag kommer här att utgå ifrån de tre aktörer som nämndes ovan, regering, media, opposition.

3.1 Varför avbröt inte regeringen affären?

Regeringen verkade vilja hålla Telubaffären på så långt avstånd som möjligt. Den hann bli ett faktum innan man egentligen fick möjlighet att agera. När avtalet väl var slutet så skulle kostnaden bli större än vinsten om man klev in för att avbryta.

Är detta konsekvent med svensk utrikespolitik? Ja, absolut, menar jag. Att försvarsindustrin var mycket viktig för Sverige vet vi. Vidare så är det ett faktum att den industrin behöver utländska kunder. Detta är också en handel som kräver mycket tillit. Om regeringen då, utan tydligt lagrum, förhindrade en redan avtalad affär från att äga rum skulle det rimligen påverka andra staters syn på Sverige som handelspartner. Än desto mer när ett samarbetsavtal sedan tidigare fanns mellan länderna. Handelsminister Linder säger till och med så mycket själv – att neutraliteten kan skadas om regeringen skulle ingripa. Detta menar jag styrks än mer av att regeringen inte agerade innan händelsen blev en sak i media, genom att helt enkelt ge VD Dahlberg det regeringsbeslut han sa att han skulle lyda. På något plan så var nog regeringen ändå ok med att låta affären fortsätta.

Sverige var vid tiden ett självsäkert och relativt sin storlek framträdande land internationellt. Libyerna gick till Sverige då de ville handla med en neutral stat. När Linder menade att det skulle hota neutraliteten om regeringen klev in i ärendet, så hade han nog med största sannolikhet rätt. Det verkar fullt rimligt att andra neutrala stater inte skulle vilja chansa på

Sverige, som tydligen kan häva avtal då de i efterhand beslutar att de ogillar motpartens statsskick.

Detta är fullt begripligt givet ett realistiskt och liberalt perspektiv på internationella relationer. Liberalismen inom IR betonar vikten av ekonomisk nytta, interdependens, lag och ordning på det internationella planet. Regeringens kanske vanligaste argument mot ett ingripande är just att lagrummet inte finns, att det skulle åsamka Sveriges internationella anseende stor skada. Detta är ett genomliberalt argument. Att framhäva Sverige vore svårt, om Sveriges pålitlighet kan ifrågasättas.

Realismen, i sin tur, betonar maktmaximering. För att bevara Sveriges suveränitet krävs militära medel, vilka som sagt i sin tur kräver utrikeshandel. Det är visserligen osannolikt att det svenska försvaret skulle kollapsa ifall Telubs avtal med Libyen avbrutits, men det finns ändå ett argument där. Vad Sverige också behöver för att bibehålla säkerhet och suveränitet är strategiskt viktiga resurser, såsom olja, vilket det verkar ha funnits hopp om att få säkrad tillgång till via Libyen. Denna aspekt fungerar väl, både realistiskt och liberalt sett.

Det är synd att källmaterialet inte i större utsträckning berör synpunkter på affären från amerikanskt håll. Det är inte känt om det förekom några påtryckningar från USA om att avtalet borde hävas – även om farhågor uttrycktes internt redan i en PM från januari 1978. Stormaktsaspekten lyser med sin frånvaro.

Det är när teorin om självbild lyfts in, som regeringen enligt min mening får problem. Sverige ska vara en förebild, i utrikespolitiken framhövdes bland annat Sveriges välfärdssystem. Att utbilda en aggressiv diktators militärer rimmar onekligen illa med detta.

Om Sverige verkligen var, eller på något som helst trovärdigt sätt försökte vara, en moralisk ledstjärna i världen, är Telubaffären oförenlig med de ambitionerna. Vad regeringen möjligen skulle kunna luta sig mot här, är att Telub på egen hand ingick affären, det skedde inte på order från regeringen. Men, då återstår fortfarande frågan om när exakt regeringen borde agerat.

Det finns också ett argument för vad för exempel som sätts – om regeringen kan strunta i svenska värderingar i denna fråga, när annars kan de göra det? Är det inte, som regering, extra viktigt att visa på att man lever som man lär? Det skulle dock kunna anföras att självbildens flera aspekter måste vägas mot varandra. Å ena sidan ska Sverige vara en moralisk ledstjärna, å andra sidan konsekvent och pålitligt. I just detta fall så kanske helt enkelt intresset av att vara konsekvent i upprätthållandet av avtal vägde tyngre än intresset av att göra det etiskt rätta? På ett något snurrikt sätt blir alltså agerandet rimligt igen.

Jag menar att det sannolikt är på grund av rädsla för att uppfattas som internationellt opålitliga regeringen vägrade flera av de förslag för hur de kunde avbryta affären som kom upp. Regeringen ville inte tvinga ett företag att häva ett handelsavtal som inte verkade strida mot någon lag.

Vad jag menar är sannolikt, är att det just är en ängslighet på grund av denna problematik, som ledde till regeringens tafatthet. Mer ilska vore väl att förvänta sig, givet VD Benkt Dahlbergs halvsanningar? Varför då inte ta i med hårdhandskarna? Varför inte visa sig så rättfärdig som man hävdar sig vara och ingripa? De realistiska och liberala aspekterna åsido, så skulle ju ett agerande från regeringen i viss mån också vara detsamma som att ta ägandeskap över det hela. Det var nog rätt bekvämt att hänvisa till att lagrum saknades, snarare än att helt enkelt framtvinga en bolagsstämma. På detta sätt kunde man kringgå problemet snarare än att ta sig an det.

Slutligen kan sägas så här: Regeringen förespråkar god moral och etik, tills kostnaden blir för hög. Regeringen har som nämnt många överväganden att göra och viss sympati måste ändå ges för situationens rena knepighet.

3.2 En uppviglad opposition?

Olle Wästberg gav regeringen ingen pardon om Telubaffären. Redan från december 1979 var han kritisk. Det var också Wästberg som fick det sista ordet, med sin artikel från 1987. Hur ska då hans ståndpunkter tolkas?

Wästberg är tämligen moraliserande i frågan om Telubaffären. Tonläget och svansföringen är skyhögt. Libyen är en ondskefull stat med ondskefulla mål och Sverige gör sig delaktig i detta genom att tillåta utbildningen. Han menar bestämt att regeringen både kan och bör agera, och det snarast möjligt – kosta vad det kosta vill.

I debatten så värnar Wästberg genomgående för vad han ser som Sveriges grundläggande värderingar och det, skulle jag mena, hot som regeringens icke-ingripande om Telub innebär för dessa.

Det är svårt att tolka Wästberg utifrån ett IR-teoretiskt realistiskt eller liberalt perspektiv – de båda sätter staten i centrum och Wästberg är ingen stat. Och vid en genomgång av hans argumentation så framkommer inte så värst mycket som, menar jag, en strikt IR-realist eller liberal skulle hålla med om. Så gott som allt utgår ifrån hans uppfattning om vad som är moraliskt korrekt. Han talar inte om maktmaximering, interdependens, suveränitet eller dylikt.

Detta går tillbaka till vad jag sa tidigare, om att regeringen bryr sig om moral tills det blir för dyrt. Enligt samma logik, då Wästberg inte sitter med i regeringen, så behöver han inte bry sig om den kostnaden.

Hans ageranden och förslag är, skulle jag mena, fullt konsekventa givet hans position. Om man inte sitter i regeringen behöver man inte bry sig om den fulla komplexiteten. Medan Wästberg visserligen ibland gick väl långt i sin argumentation, som när han utan belägg började tala om PLO-infiltration, så har han ändå varit konsekvent och, till synes, uppriktig. Wästberg föreslår att regeringen ska kalla till extra bolagsstämma för att avbryta affären och argumenterar för att regeringen på ett eller annat sätt ska ingripa mot företaget, synnerligen dess ledning.

Slutligen tycker jag att Olof Palmes korta uttalande är värt att nämna. Givetvis så har han ett egenintresse av att vara försiktig – han var ledande i att det ursprungliga samarbetsavtalet med Libyen slöts och detta vill han sannolikt värna. Men hans kritik tar en intressant form. Han fördömer inte affären så mycket i sig, utan enbart hanteringen av den, bland annat lögnerna som verkar ha förekommit. För mig framstår detta som argument från en man som förväntar sig att snart sitta i regeringen igen, leda den till och med. Olof Palme är känd för kontroversiella ställningstaganden, men här visar han stor försiktighet. Hans argumentation är mer eller mindre densamma som den sittande regeringen.

3.3 En medial storm?

Telubaffären framstår genomgående som, generöst uttryckt, rörig. Dock så verkar en hel del av det som i media tillskrevs illvilja i stället bero på missförstånd och bristfällig kommunikation. Det framgår exempelvis i en PM från ambassadsekreteraren Elvemar i Libyen att det var 80 militära libyer som skulle utbildas och att utbildningen hade militära inslag. Men den uppgiften verkar sedan av någon anledning aldrig ha spritts på ett adekvat sätt inom Regeringskansliet.

Den argumentation som används i media är till stor del densamma som den Wästberg driver. Den moraliska aspekten står i fokus. Regeringen anses göra som den gör på grund av krassa intressekalkyler som olja och pengar. Detta intolkade realistiska och liberalistiska agerande kritiserar alltså utifrån en uppfattning om att det viktigaste i sammanhanget är det etiskt korrekta. Regeringen gör någonting, eller snarare, tillåter Telub att göra någonting, som strider helt mot den bild man annars har av Sverige.

Det ges få konkreta förslag, annat än i början av händelseförloppet där möjligheten att kalla till extra bolagsstämma, eller att införa nödlagstiftning, tas upp. Medan det inte sägs uttryckligen,

menar jag att det framstår som att inställningen är att det får kosta vad det kosta vill, Telubs avtal med Libyen måste avbrytas.

Jag säger återigen, det är lätt att fatta skuggbeslut. Skribenter i media har, än mer än Wästberg, lätt att ignorera allt vad gäller maktmaximering och värnandet av nationella intressen. Media har inte heller någon ”plikt” eller annat ansvar att värna svenska intressen som en regering har. Det är att förvänta att den mediala kritiken fokuserar på moraliska aspekter. Det som för min del stod ut var dock den totala avsaknaden av artiklar till försvar för Telub, såväl som regeringen. Annat än när exempelvis VD Benkt Dahlberg själv talade för egen sak, eller när en minister uttalade sig, var rapporteringen uteslutande kritisk. Skriverierna var dock tämligen dominerade av en person, Ingvar Hedlund från Expressen, med flera inslag av riksdagsledamoten Olle Wästberg, så det kanske är anledningen.

3.4 Sammanfattning

Regeringens agerande är konsekvent med svensk utrikespolitik i stort, och även IR-teorierna realism och liberalism. Flera svårigheter uppstår dock när det ska förstås mot bakgrund av svensk självbild. Det går att vrida och vända på frågan på många sätt, men i någon mån blir det oundvikligt att konstatera att regeringen ”förrått” proklamerade svenska värderingar till fördel för andra svenska intressen.

Oppositionen, främst representerad av Wästberg, anlägger ett till allra största del självbildsmotiverat perspektiv och är mycket kritisk mot regeringen för att Telubaffären inte stoppades. Det ska dock sägas att det är lätt att kritisera det man själv inte behöver verkställa. Nämnvärt är också Olof Palmes mycket mer återhållsamma kritik, som mer liknar den regeringen själv framför i frågan.

Media höll till allra största del samma linje som Wästberg. Nog till stor del för att den mediala rapporteringen till övervägande del kom från en person, Ingvar Hedlund. Det är dock anmärkningsvärt att ingen kom till regeringens eller Telubs försvar.

4 Avslutning

Uppsatsen har nått sitt slut. Jag kommer nu kort att sammanfatta svaren på de två frågeställningarna, samt ge några sista egna reflektioner. Avslutningsvis kommer jag resonera kring möjligheterna för vidare forskning. Därefter följer en referenslista.

4.1 Övergripande sammanfattning

Denna uppsats har undersökt Telubaffären mot bakgrund av Sveriges utrikespolitik och självbild under kalla kriget. Den har utgått ifrån följande frågeställning:

Vilka frågor var centrala i den offentliga diskussionen om Telubaffären och hur tog sig dessa uttryck i affärens efterspel?

Denna bröts ned till två operationaliserade frågor:

1. Vilka aktörer framställs som mest centrala och vad reagerade dessa på? Presenterade dessa några förslag, och i så fall, vilka var dessa?
2. Givet uppsatsens två teoretiska utgångspunkter, hur kan centrala aktörers reaktioner och förslag förklaras?

Som svar på delfråga ett så har flera saker stått ut. Affärens hanterande, sanningshalten hos diverse tjänstemän och statsråd samt företagsledningen, etik och moral, lagstiftning, handel. Det blev klart att regeringen satt i en svår sits med många intressen att väga mot varandra, där moraliska aspekter hamnade i skymundan till fördel för nyttomaximerande. Media och till största del oppositionen kritiserade regeringen stenhårt, då deras icke-beslutande om Telubaffären ansågs vara ett svek mot vad som var moraliskt rätt. Det kom förslag bland annat om att kalla till extra bolagsstämma för att avskeda hela företagsledningen för att stoppa affären, eller att i alla fall fatta ett formellt regeringsbeslut att ge till Dahlberg. Till slut skedde lagändringar, dels motiverade just av Telubaffären.

Slutligen, som svar på delfråga två, så menar jag att regeringens agerande till allra största del varit konsekvent givet anförd IR-teori och utrikespolitiken i stort och den självbild man ville förfäktat. Opposition och media har en lättare sits här. Dessa är mer svårtolkade utifrån realism och liberalism, men utifrån Ottossons skrivelser om självbild blir deras tankegångar begripliga.

När allt är sagt så anser jag att mitt tillvägagångssätt har gett intressanta och fruktbara resultat, där denna studie innebär ett litet nytillskott till det rika fält som finns om Sverige under kalla kriget. Min uppsats, menar jag, säger ingenting som motsäger tidigare forskning utan kompletterar redan etablerade uppfattningar. Vad som också är av intresse är hur användbara teorier om svensk självbild, och även större IR-teorier, visade sig vara på ett praktiskt exempel som detta.

4.2 Vidare forskning

Denna uppsats har varit relativt svår att skriva. Berättelsen är så pass rörig, med många motsägelsefulla berättelser från många olika personer. Det har varit en utmaning att inte köra fast i den empiriska redogörelsen och att kunna presentera saker på ett för uppsatsens syfte brukbart sätt. Det skulle kunna skrivas mycket mer om Telubaffären, från många andra perspektiv. Det vore synnerligen intressant att se förloppet angripas från ett förvaltningsperspektiv. Perioden var politiskt turbulent med flera regeringsskiften och i vilken utsträckning detta påverkade Telubaffärens hantering vore intressant att undersöka.

Jämförelser skulle också kunna dras till den samtida Coronahanteringen, eller den mycket kritiserade hanteringen av tsunamikatastrofen 2004. En liknande, men mer omfattande studie än denna, där kanske ett konstruktivistiskt perspektiv lyfts in för att bättre fånga argument från media och opposition, vore också intressant.

Jag menar också att flera fallstudieliknande undersökningar av svensk utrikespolitik under kalla kriget vore intressanta. Studier skulle kunna skrivas om diverse markanta händelser, som baltutlämningen, Boforsaffären, U-137, och så vidare. Detta skulle bidra till en ännu bättre förståelse av svenskt agerande genom åren.

5 Käll- och referensförteckning

5.1 Tryckta källor

5.1.1 Artiklar

Ahlmark, Per, ej titulerad, *Expressen*, 1980-05-26.

Crona, Elisabeth, "Olof Palme: Statsråd har vilselett parlamentet", *SvD*, 1981-03-14.

Gerlach, Christer, "Nu vill Telub sälja avtalet", *Expressen*, 1981-03-12.

Hedlund, Ingvar, "Diktator Utbildar Soldater i Sverige", *Expressen*, 1979-12-01.

Hedlund, Ingvar, "Ministrarna misslyckades när de försökte stoppa skolan", *Expressen*, 1979-12-01.

Hedlund, Ingvar, "Handslaget som fixade Telubaffären", *Expressen*, 1979-12-03.

Hedlund, Ingvar, "Sätt stopp för Telubaffären!" *Expressen*, 1979-12-04.

Hedlund, Ingvar, "Terrorregim får hemlig hjälp", *Expressen*, 1980-03-10.

Hedlund, Ingvar, "Telub säljer skyddsvärn till Libyen", *Expressen*, 1980-04-14.

Hedlund, Ingvar, "Affären med Libyen blev hans fall", *Expressen*, 1980-05-24

Hedlund, Ingvar, "Kuppen mot regeringen", *Expressen*, 1981-02-23.

Lindström, Per och Stocksélius, Svante, "Här fick agenterna lära sig skjuta och strida", *Expressen*, 1981-03-28

Olsson, Iréne, "Försöker han sopa undan Expressens dokument?" *Expressen*, 1980-03-19.

Porne, Lars, "Libyer skulle få militär utbildning – Telubchef ljög", *SvD*, 1981-02-13.

Ribbing, Magdalena, "Upprörd debatt om Telub – Beslutet om libyerna dröjer", *DN*, 1981-03-14.

Silberstein, Margit, "Telubs förre VD tar bladet från munnen: Inte bara mitt fel", *SvD*, 1981-02-19.

Silberstein, Margit, "Burenstam får upprättelse", *SvD*, 1981-08-17.

Stenström, Carin, "Telub-affären", *DN*, 1981-02-14.

Söderlund, Göran, "Libyerna arga och irriterade", *Expressen*, 1982-01-06.

Ullsten, Ola, ej titulerad, *Expressen*, 1980-05-27.

Wästberg, Olle, "Förstatliga Bofors? Glöm inte Telubaffären", *Expressen*, 1987-04-16.

5.1.1.1 Artiklar utan angiven författare

"Det hemliga förhöret med Burenstam Linder ord för ord", *Expressen*, 1981-03-19.

"En prickades två friade", *Aftonbladet*, 1981-05-12.

"Förre Telubchefen: "Jag sa inte hela sanningen" ", *Aftonbladet*, 1981-02-13.

"Förre Telubchefen: De var bara oroliga för USA", *SvD*, 1981-03-14.

"Ska Sverige utbilda terrorister?" *DN*, 1980-12-19.

"Telub-chefen avgår", *Expressen*, 1980-05-23.

5.1.2 Böcker

Hedlund, Ingvar. *Ska Sverige utbilda terrorister? – En rapport om Telubaffären*, Marieberg, Sverige, Förlags AB Marieberg, 1980.

5.2 Referenslitteratur

5.2.1 Böcker

Ericsson, Magnus. (2014). "Liberalism" i Gustavsson, J & Tallberg, J. (red.) Internationella relationer. Lund: Studentlitteratur, s 67–81.

Hall, Martin. (2014). "Realism" i Gustavsson, J & Tallberg, J. (red.) Internationella relationer. Lund: Studentlitteratur, s 53–66.

Noreen, Erik. *Mellan öst och väst – svensk säkerhetspolitik 1945–1988*, Stockholm, Sverige, Carlssons Bokförlag, 1989.

Ottosson, Sten, Sverige mellan öst och väst – svensk självbild under kalla kriget – Forskningsprogrammet Sverige under kalla kriget Arbetsrapport Nr 11, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs Universitet & Samtidshistoriska institutet, Södertörns högskola, 2001.

Ottosson, Sten. *Svensk självbild under kalla kriget – En studie av stats- och utrikesministrarnas bild av Sverige 1950–1989*, Stockholm, Sverige, Utrikespolitiska Institutet, 2003.

Westberg, Jacob. *Svenska säkerhetsstrategier 1810–2014*, Studentlitteratur, Lund, Sverige, 2015

5.2.2 Utredningar

Medborgarkommissionens rapport om svensk vapenexport, (SOU 1988:15), Stockholm, Statsrådsberedningen.

Svensk krigsmaterielexport, Betänkande av 1979 års krigsmaterielexportkommittén, (SOU 1981:39), Stockholm, Handelsdepartementet.

TELUB-affären, *Granskning verkställd av Telubutredningen*, (SOU 1981:48), Stockholm, Justitiedepartementet.

Appendix: Personregister

Telub

- Benkt Dahlberg, VD
- Eric Malmberg, Styrelseordförande

Regeringen

- Erik Huss, industriminister 1978–1979 (FP)
- Eric Krönmark, försvarsminister 1976–1978, 1979–1981 (M)
- Hadar Cars, handelsminister 1978 – 1979 (FP)
- Hans Blix, utrikesminister 1978–1979 (FP)
- Håkan Winberg, justitieminister 1979–1981(M)
- Karin Söder, utrikesminister 1976–1978 (C)
- Nils G Åsling, industriminister 1976–1978, 1979–1982 (C)
- Ola Ullsten, statsminister 1978–1979, utrikesminister 1979–1982 (FP)
- Olof Palme, statsminister 1969–1976, 1982–1986 (S)
- Torbjörn Fälldin, statsminister 1976–1978, 1979–1982 (C)
- Staffan Burenstam Linder, handelsminister 1976–1978, 1979–1981 (M)

Riksdagsledamöter/oppositionen

- Olle Wästberg (FP)
- Olof Palme (S)
- Per Ahlmark (FP)

Journalister

- Elisabeth Crona, SvD
- Ingvar Hedlund, Expressen
- Iréne Olsson, Expressen
- Magdalena Ribbing, DN
- Margit Silberstein, SvD

Övriga

- Bengt Holmquist, ambassadör Libyen
- Carl-Johan Groth, departementsråd UD
- Stig Elvemar, ambassadråd Libyen